

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Statistisk • oeconomic
B e s k r i v e l s e

over

Naarbaade og Heinsvig Sogne
i Slaugs Herred, Ribe Amt,

ved

Dr. Peter Nicolai Frost,
Sognepræst i Ringkjøbing,

Borris ved Ringkjøbing 1819.

Forlagt af Amtspræst C. J. E. Rørup. Trykt i
Statsbogtrykkeriet.

Førerindring.

For Litteratur er ikke riig paa specielle Districtsbeskrivelser. Dog gives Enkelte især over bedre Egne. For Mønstædningens Skyld torde det maakee ikke være uinteressant at have en detailleret Beskrivelse over en af Lyngbøds stærkeste Hedeegne. Man henregner med Dette hertil: Baarbasse og Prinsøvig Sogne. Det er kun meget lidet, man i trykte Skrifter finder antegnet om denne vidtledige Hedestrækning; thi ingen videlystet Rejsende fristes til at besøge en saa ublid Torbplet. Og dog har ogsaa denne, med alle dens Ubhageligheder, sine mærkelige Egenheder. Jeg har derfor smigret mig med det Haab: ikke at have foretaget et aldeles forgjæves Arbejde, ved at forfatte nærværende Beskrivelse. Materialerne dertil ere samlede under mit Ophold paa Stedet selv, som Sogneprøst. Ræsten gaaffe i samme Form som Beskrivelsen nu udkommer, kied ten, for 2de Kæfiden, med mit Navns Underskrift, tilskillet det Kongelige Landhuusholdningselskab, som, i Fortegnelsen over Belønninger og Afgiftsrestegn for 1817, hædrede samme med den Vedømmelse: at den indeholdt adskillige interessante Bemærkninger over en lidet bekjendt Hedeogn i Lyngbød.

I n d h o l d.

Indledning. Forfatterens Følelser ved Indtrædelsen i
Baarbaas Sogn. Foreløbige Antegnelser over Slaus
Herred med Anmærkninger. Beskrivelse over Baarbaas
og Heinsvig Sogns. Beliggenhed. Istand fra nær-
meste Kjøbstæder. Himmelegn. Befolkning. Jord-
bundens Beskaffenhed. Vhl. Sandflugt. Et Forfatte-
ren usforklarligt Naturphænomen. Planter. Landdyr. Fi-
skerie. Skov. Ildbrandset. Rosernes stette Behand-
ling. Kyselhyrer. Hedeterr. Udristning. Udparcel-
tering. Agerdyrningens Ufuldkommenhed. De almin-
deligste Kornsorter. Sædesølge. Detailleret Forslag til
et forbedret Agerbrug. Høraavl. Sjødningens Forme-
relse. Hededyrning ved Kfibrænden. Mangel paa
Sogn og Fred. Beboernes Omhu for deres Creaturer.
Haverkset. Bondens Forsætning. Levemaade i det
daglige Liv og ved høitidelige Samqvem. Klædebragt.
Folketæn. Aftægt. Skole- og Fattighuset. Opby-
ning. Læretro. Sædelighed. Særegne Charac-
tertræk. Luuslig Vindfibelighed. Særskilte Industrie-
grens. Læderens Religiositet. Antiquariske Bemærk-
ninger, herunder ogsaa Efterretninger om Colonien paa
Hardskæde i Baarbaas Sogn. Tvende statistiske
Bilag.

Est Ulubris, animus si te non deficit
æqvus.

Horatius.

Læser! Naar Du fra Kiøbstaden Beile agter
at styre Din Vandring i lige Retning mod syds-
vestlige Egne, saa skuer Du overalt i Stadens
smilende Omegn Alt, hvad der kan fryde Dit
Øie af landlige Skjønheder: store herlige Skove,
frugtbare veldyrkede Marker, prægtige Bygning-
er, fiskerige Søer, rislende Bække, idelig hen-
rivende Ufverlinger. Reiser Du videre, sener
Du i Baggrunden det delilige Engelsholm
med sine stolte Taarne, sin smilende Indsø, sin
yndige Have. Du drager tæt forbi denne herlige
Gaard, gennem dens skjøne velfredede Elov,
hvor tusinde fortryllende Stemmer møde Dit Øre.
Dit Hjerte henrykkes af Naturens Skjønheder.
Du bvaaler med Glæde ved den herlige Kydelse,
som overalt tilbyder sig for Dig. Men see — nu
er Du ved Enden af Eloven. Du koster Dit
Blik ud i det Fjerne — Du stubser — Du troer
Dig forflyttet til en anden Himmelegn; thi Du
sener nu kun nøgne, kaldebe Bakker, Sandklit-
ter, en umaalelig Strækning af Lynghede, og

(1)

Kun enkelte afspredte, tarvelige Huse. I nogen
 Afstand stuer Du en Kirke. Maaſkee tænker Du,
 naar Du overſtiger hine rædsomme Bakker, der
 optaarne ſig for Dig, at træffe ved denne, om
 ikke ſaa ſjønne, ſaa dog noget lignende Naturs-
 optrin med dem, Du nylig forlod. Du troer,
 der er intet Spring i Naturen, ingen Overgang
 ſaa aldeles pluſſelig; men Dine Forbaabninger
 ſuffes, thi naar Du er draget forbi Kirken, aab-
 ner ſig den velbekjendte, den ſørgelige Rand-
 høl Hede for dit Blik. Overalt, hvor Du nu
 kaſter Dit Blik, udſtrækker ſig en uhyre Flade af
 Hede. Rundt omkring Dig rasler den vældige
 Syng. Har Du Baggens Rand kær! da vil
 Du maaſkee ogſaa her, ligesom han paa Reifen
 gjennem Lyneborg Hede, kunne henrykkes i poe-
 tiſk Erſtaſe; men er Din Phantafi mindre glø-
 dende, da vil vel ſnarere ved hiint Skue en vee-
 modig Stemning folde Din Sjæl. Du vil,
 hvis Skjæbnen kalder Dig til varig Dophold i
 diſſe Egne, ikke uden ſørgelige Åbneller ſee
 Fremtiden imøde. Du kommer nu til en liden
 Colonieby, hvor Du i dens Grændſe, ſeer nogle
 Agre, ſom Du maaſkee tænker Jld eller rafende
 Storm har prøvet ſin Vælde imod; thi imellem
 hvert Kornax er en særdeles viid Afſtand; paa de
 hvilende Agre ſynes Alt viſnet og fortørret; kun
 enkelte ſieldne Græſpিরer viſe ſig i afspredte
 Pletter. Spørger Du om Årſagen? Du ſpør-
 res den lettelig. I Grunden ſpilles den dybe

Sand, og paa Overfladen ligge Millioner store eller mindre Stone, som Ploven har opdrevet, og Dovenskab lader hvile i tryggeste Ro. Endelig siner Du i det Fjerne en Kirke, hvis hvide Farve dobbelt gjenfinder i det umaalelige Sorte. Det er Baarbasse Kirke, Du siner, men Du har endnu megen Hede at gjennereise, før Du naaer en liden riblende Bæk, den eneste Du i denne Omegn kan finde. Naar Du kommer over denne, da først er Du i Baarbasse Sogn.

Det er dette Sogn og dets Anner Heinsøvig, der er forenet under eet Præsteskald, jeg her vil forsøge at give en kort Beskrivelse over. Det er denne Egn, som Naturen har behandlet saa stedmoderlig, som ingen Kjenner uden efter de sørgeligste Beskrivelser, som ingen Frommed fristes til at besøge, det er dens physiske og oeconomicke Forfatning, og disse Sogneboeres Cultur, Bindskibelighed, Sædelighed og Religiositet jeg her ønsker at fremstille. Maatte jeg ikke være aldeles ubeldig i denne Skildring! Maatte de Dnsker, de Forslag, jeg tillader mig at fremsætte til hiin fjerne Braaes Forædling, værdiges deltagende Opmærksomhed! og maatte dette Forsøg opvække heldigere Egenes heldigere Forsattere til Efterligning, da vilde jeg ansee den Tid, som paa dette lidet Arbejde er opofret, og opofret med sand Fornøielse, for saare vel anvendt.

Over Slaugs Herred, Ribe Amt — hvort Baarbasse og Heinsvig Sogne ligge — giver Professor Wegtrup i sit Skrift om Agerdyrkningsens Tilstand i Nørre-Jylland 1ste Deel pag. 11, følgende Beskrivelse: "Slaugs Herred bestaaer kun af 4 Kirkesogne, men er af stor Omfang. Herredet er yderlig flarp og flæt. Det udgjør Middelpunctet af de mitelange Hebeskræninger, som gaae langs med Kysten af Landet." I den 3die Deel af samme Skrift, benævnes Slaugs Herred som det flætteste i Nørre-Jylland. I Pontoppidaus Atlas, fortsat af Hoffmann, pag. 874, findes følgende anmærket: "Slaugs Herred bestaaer af bare Hede, har ingen Skov, liden Græsning, mindre Høbjerrina, vidtløftig Eiendom, men liden befolkning og bebøet. I dette Herred ligger den bekjendte Randbøl Hede, som har sit Navn af Randbøl Sogn i Thyrd Herred, hvor Heden paa denne Kant begynder. Imellem Randbøl og Bekke Sogne ere zenhalt Miil, i hvilken store Strækning, som i Krigens Tid, eller maaskee i ældre Tider, er bleven ødelagt, alene findes Baarbasse Sogn. Dette Sogn strækker sig i Øster og Vester 3 Miil, og fra Syd til Nord 2 Miil. Grunden er overalt flarp og begroet med Byng. Der ere ingen Enger uden ved Kærne, af hvilke endel findes i Sognet, hvoraf, saavel som af nogle ferske Søer, kan have forskellige Slags Fisk. I Heden og Moser:ne opholde sig Ubr: og Ager: Høns, Orne, Harer, Ræver,

Ulve, (??) og flere Slags Fugle. I Heinsvig Sogn have Blomster og Urter ikke den Størrelse og Lugt som andensteds, formedelst Jordens Skarphed."

Samme Efterretninger findes i Holts Provindsiat-Lericon og ligeledes i Jonges chorographiske Beskrivelse over Danmark.

Efter disse Skildringer maatte man med Føie fristes til at ansee dette Herred for Danmarks Sibirien. Ogsaa kan Forfatteren af disse Linier ikke fragaac: at, da han for 8 Aar siden kaldtes til Sognepræst i disse Egne: da han efter 21 Aars Ophold i Danmarks største Kjøbstæder, maatte forlade en særdeles dannet Omgangs-kreds en elsket Familie og inderlig agtede Venner, og fulde henflyttedes til en saa ublid Jordplad, saa vakte Læsningen af disse Skildringer saare vee-medige Følelser i hans Bryst. Men da han havde tiltraadt sit Embede, da han blev fortrolig med Egnen og dens Beboere, og lærte at indsee, at der for en Religionlærer, som tillige har Byst til Landoeconomien, her er aadnet en udstrakt Virke-kreds, saa forsvandt efterhaanden, alt mere og mere disse sørgelige Forestillinger.

Forfatteren er ikke blind for Egnens Mangler, især dens ubehagelige Belliggenhed, men han vover at paastræe, at der — endog i det frugtbareste af Lyllands Stifter — paa enkelte Steder findes ligesaa ublide Egne, ligesaa ublid Jordsmøn. Forf. er ikke blind for Beboer-

nes, især sødelige, Mangler; men han vover ligeledes at paastaae: at der ikke lettelig gives mange Gæne, hvor der vises mere sand Agtelse for den udvortes Gudstjeneste, mere udmærket Belvilie mod Religionens Bærere. Han har, hvor saa endog hans Embedsindtægter vare, der oplevet mange glade Dage. Han elskede sine Menigheder høit, og derfor var det hans inderlige Ønske, om han mueligen, som offentlig Tolk, kunde vække Opmærksomhed for Noget af det, der kunde fremme deres Held. Med dette Ønske skrider han til Sagen selv.

Beliggenheden i Baarbasse og Heinsvig Sogne er — som før er meldt — særdeles ubehagelig. Sognene begrænses overalt af Heide. De Naturafverlinger, som paa andre Steder fryde Diet, søges her forgjæves. Alt knoer sig i een eensformig Kreds. Lyng er Hovedproductet. Der gives Strækninger, hvor intet Menneffe boer. Strækninger, somielden eller aldrig betrædes af Menneffer. Afstanden til de nærmeste Kjøbstæder, Colbing og Weile er 4 Miil, og til Ribe, under hvis Amtshuus og Amtshue Sognene fortere, over 6 Miil. Denne lange Afstand er for Affætningen af Producter, er i Sygdoms tilfælde og andre Anliggender, særdeles ubehagelig. — Præsten har paa 7 forskellige Steder, Erhvervsbrødre hvis, Sogne grændse til hans; men

til den nærmeste er halvanden, til de øvrige 2 a 3 Mil. Man skulde deraf formode at al literarisk og selskabelig Samqvem maatte formenes. Og dog er dette ingenlunde Tilfældet: Man samles fioldnere, men gjør Opholdet desto længere.

Men saa ubehagelig som Beliggenheden er, saa sund er Himmelegnen. Sognene ligge høit, og giennemstryses idelig af rensende Vinde. I Nærheden af Byerne ere ingen Moradser, Moser eller stillestaaende Vand. En sund reen Luft indaandtes. Vel klages her, som sædvanlig paa flere Steder, over, at Kulden nu er større end i ældre Tider. Men paa Hølbredten spores deraf ingen fladelige Følger. Emisomme Sygdomme iblandt de Borne have ikke hersket her i Mand's Minde. De fleste opnaae ogsaa en høi Alder. Af dem, som bortdøde i min Embedstid, opnaaede 10 en Alder fra 70 til 80 Aar, 2 fra 80:90 og 3 fra 90:100 Aar. Aar 1814 døde i Annerfognet en Kone 93 Aar gammel, der med tvende Mænd havde været gift i 66 Aar. Aaret i Forveien levede 2 Mænd i Byen Rebel, som havde været gifte med deres endnu levende Hustruer, den ene i 54, den anden i 56 Aar.

Befolkningen er, i Hensyn til Udstrækning af Areal, kun saare ubetydelig; thi den allerstørste Deel er bedækket med Lyng, og Søer og Moser udgjøre en anden betydelig Deel. Men i de adspredte Byer og Steder kan Befolkningens ikke ansees for ringe. Især findes en stor Mængde Børn i begge Sognene. I det lidet Heinsvig

Sogn har jeg ved mine Skolebøger ofte fundet ba Børn i Hovedskolen, og af de Dagbøger, som Skolelærernes holde, sees, at Antallet undertiden er større. Communicanternes Antal i begge Sognene er 500. Af Børn fødes aarlig fra 20 til 25. Confirmanternes Antal er næsten ligesaa stort.

Jordbundens Beskaffenhed er for saavidt eens, at Sand overalt er Hovedbestanddelen; men paa de Steder, hvor der haves Mergel, saasom: Waarbasse Bye og den østre Deel af Sognet, samt Heinsvig By, og paa de Steder, hvor der haves taalelig Overslødighed af Høe, saasom den vestre Deel af Waarbasse og noget af Heinsvig Sogn, findes et temmelig Tæg Muld over Sandet. Hvor derimod Mergel eller Høe ikke haves, saasom: i den midterste Deel af Waarbasse og den nordre og vestre Deel af Heinsvig Sogn, er den hvide Sand Grundlaget, som ved stærk Storm flyger langs med Agrene. Den Jord, som opdyrkes af Høden ved Mergel, er sædvanlig meget morig. Næsten overalt findes en frygtelig Mængde større eller mindre Steen af forskjellige Slags. Ogsaa findes, naar Vloven gaaer dybt, især paa gruset stenig eller meget sandig Jord, den saakaldte Khl — en haard uigiennemtrængelig jernagtig Materie — der ev aldeles ufrugtbar. Sandflugt gives ikke egentlig i Sognene. Kun paa 3 Steder findes nogle Klitter, her kaldet Sander, der dække

med Lyng. Forunderligt nok, at disse Søndkitter kunne findes paa visse Egne, midt i Landet, flere Mile bortliggende fra Havet. Men endnu mere ubegribeligt er mig et andet Phænomen, som jeg af Mangel paa Naturkundighed, aldeles ikke kan forklare. Slaugs Herred bestaaer nemlig af 4 Kirkesogne. I Waarbasse og Heinsvig findes Sten og Beer i meget stor Mængde, derimod i de to øvrige Sogne, Grindsted og Grene, som støde lige dertil, ikke en eneste Sten, ikke det mindste af noget Slags Beer. Lige indtil det allernederste i Heinsvig Sogn kjører man paa en ubehegelig stenig Vej, gjennem en Lyngheide til Grindsted. Midt i Heden ophører Heinsvig Sogns Tiliggende, og i samme Heide er man neppe kommen 20 Skridt videre frem, før man med al sin Møie ikke skal kunne træffe en eneste Kampsteen.

Af Planter er den store almindelige Lyng den herskende i begge Sognene. Paa Hederne vover ogsaa Voks i stor Mængde og Lyttebær, her kaldet Kroebær, ligesom Traubær i Moserne. Dvilegræs eller Senegræs er et meget almindeligt Ukrud paa Agrene før naar Jorden lægges ud med Havre. Lysaa Stedmoders Blomster, Maria Sengehalm, Reiker og Rødgæs fremvæxe villig i udpriint Jord. I Bøghede er, i den bedre Jord, Agerkaal, her kaldet Kiddise, et almindeligt Ukrud, og i den skarperre Gier (Spergel). Rugen er reen og fri for Ukrud; findes endog en enkelt Ras (i Venslyffel

Strad), saa afluges den strax. Tidstler og Morsgenfruer gives aldeles ikke, derimod i merglet Jord ikke fielden flygende Vilsurt. Kalmussleg voxer i en Søe ved Gaarden Almstok. Skrepper, som bruges til at farve Ulden guult, og Brændesnaldere voxer meest i Loster. De saakaldte Klokker, Blaamænd og Løvetand, ere ikke ualmindelige. Paa sine Steder voxer Mose-Koglear, Komule, Hvirvelkampe, og paa sandig Jord, der længe har hvilet, Gyvel (Seil). Men af giftige Urter ved jeg ikke at have fundet Noget, undtagen vilb Petersille, som undertiden sees i Haverne.

Foruden de egentlige Huusdyr gives der af Landdyr, en stor Mængde Harer, Agorhøns og Uhrhøns paa Heberne, der give Beboerne, som meget elste Jagten, en ikke ubetydelig Indtægt. Ræve ere fieldne, og Ulve — som Hoffmann omtaler — findes aldeles ikke. Ligesaa lidet gives Rotter, men Muus i temmelig Mængde. Muldvarpe skyde kun op i Loster, Haver eller merglet Jord, men aldrig i den Skarpsandige. Hugorme og Staalorme ere ikke ualmindelige i Hederne. Svaner findes i Trøllund Søe. Dg: saa Bildgæs og Bildænder have i temmelig Mængde. Af Storke fæster fielden Noget fast Bopæl. Ingen Fugl findes i saa stor Overflodighed som Brokkfugle (her kaldet Hjeiter), der i store Skarer hjemløge Agrene om Foraar og Esteraar. Den store Gaaseørn er en frygtelig Fiende for Gjæ, ja endog for smaa Lam, som den plud-

felig fyrter ned paa, og ødelæggelig dræber. Skader findes i disse Sogne i stor Mængde, og derimod i Beerst Sogn, der ligger kun en god Mil fra Udkanten af Vaarbasse, gives ikke en eneste, formobentlig, fordi Maaren der har indfundet sig. Ogsaa Krager, Ravn og Ugle findes her, men den egentlige Stær veed jeg ikke at have seet. Gjøgen høres kun sjelden, men af Spurve, Lærker og andre smaa Fugle er en fast utallig Mængde. Af de egentlige store Lidborrer har jeg kun seet 3; men en mindre Art, der kaldes Gaafesluer, anretter stor Skade. Bavlten er meget almindelig, hvortil her ogsaa haves den bedste Leilighed, men den mislykkes ofte i strænge Vintre.

I Søerne og Vaerne, hvoraf haves adskillige i Sognene, findes Giedder, Abborrer, Orter og Kal, men af Mangel paa Baade og Fiskeredskaber, benyttes Fiskeriet ikke.

Skov mangle Sognene ganske. At det ikke saaledes har været Tilfældet i ældre Tider, sees saavel deraf, at der ikke sjelden opgraves Træer i Roserne, hvoraf nogle endog have været saa friske, at de ere bleve anvendte til Bieller og Stolper, som og af de Navne, enkelte Byer og Steder endnu have, saakom: Donslund, Riisbøl, Almstok, Lundgaard, Egeberg, Riisløe ic. Endelig ogsaa af de Krat Buskaber og de forskiellige Purreter af Teg og Bæveræske (her kaldet Skolber) der endnu findes i Sognene.

I Ldebrandsej haves i stor Overflodighed.

I begge Sognene gives store og hyperlige Moser, der kunne blive, og formodentlig ogsaa i sin Tid, efter som Skovene ødelægges, ville blive af uberegrelig Vigtighed. Men da Moserne ikke ved ordentlig Landmaaling, kun ved fældes Overeenskomst, ere udskiftede, saa ere de behandlede særdeles slet. Man har nemlig begyndt at grave ved Udkanten, og ikke bekymret sig om at sørge for Bandets Afledning; deraf følger, at Veiene i vaade Sommer nu ere ufremkommelige. Saaledes gives ti Vaarbasse By 4 Moser, hvori hver B. boer har sin Andeel. Men i den ene Mose er den Præsten tillagte Lod allerede opgravet, i en anden graver Jngen mere, da mange Creature allerede ere omkomne der, og Jngen mere der kan særdes. I de tvende Andre (hvoraf een er over en halv Mill i Udstrækning) er det heel vanskeligt, naar Sommeren ikke er desto mere tør, at kjøre med Heste. Det var særdeles at ønske, at disse forræffelige Moser, der afgive Løv, (her kaldet Klynne), hvis Røge vanskeligt findes, maatte blive en Gjenstand for høiere Autoriteters Opmærksomhed, da den almindelig herskende slette Behandlingsmaade, endog i enkelte Byer, hvor Udskiftning paa lovlig Maade har sundet Sted, volder overordentlig Skade, isædet for at de kunde og burde være en af de rigeste Indrægtstilber.

Ogsaa de bekjendte Byseklynne, hvoraf 2 Løv kunne oplyse en heel Stue, saa at hver Haandgierning kan forrettes, haves her i Overflodighed.

Foruden de egentlige saakaldte Klynne bruge Beboerne ogsaa en Deel Hedetsro, der lægges lagvis imellem Klynnene i Løvstakken, som opsættes udenfor Gaardene.

Udskiftning paa Ager og Eng har allerede for 30 Aar siden i disse Sogne fundet Sted, og har havt fordeelagtig Indflydelse paa Agerbrugets Bequemmelighed. Det eneste Sted, som i disse Henseender kan siges at have lidt Skade ved Udskiftningen, er Præstegaarden. Dog bør dette ikke saameget tilskrives vedkommende Embedsmænd, denne Forretning var overdraget, som den daværende Præst. Selv aldeles ubekendt med Landvæsenet, som han ikke yndede, var det ham aldeles ligegyldigt, hvorledes man forholdt sig. Dog havde han fattet den Idee, at den Jord, som gik i lige Linie med Kirken, skulde tilkøbes Præstegaarden. Dette skete ogsaa; og da Præstegaarden nu ligger i noget Afstand fra Kirken, saa har dette den ubehagelige Folge, at der maa køres over en Mand's Rod for at komme til Præstegaardens. Dette fik nu saa at være, da Jorden efter nærværende Egn's Beskaffenhed er temmelig god. Men de allerubehageligste Følger for alle Gistermænd i Embedet har bemeldte Præst's Eigegyldighed haft i Hensyn til den Præstegaarden tillagte Englod. Det er ikke alene den ringeste, men ogsaa den allermindste Nogen har i hele Byens Medens de øvrige Bymand, efter lige Hædt,

Korn, kunne avle fra 15 = 30 Pæs Høe, saa kan Præsten aldrig indavle uden 6 = 7 Pæs ringe Mosehøe. Hertil kommer endnu, at Engelodden har en saa uheldig Beliggenhed, at den ikke kan forbedres ved Vand's Paaledning, som her ellers ikke er ualmindelig. Saa stor Skade kan en eneste Mand volde alle sine Eftermænd og det for evig!

Saa fordeelagtig Indflydelse Sognenes Udskiftning i det Hele taget, har havt paa Beboernes Velstand, saa skadelige Følger have derimod været forbundne med den paa nogle Aar saa almindelig herskende Udparcellering i smaa Lødder. De smaa Parcellisternes Skjæbne er sædvanlig meget uheldig. Den Lød, som de tilløbe sig, er for det meste, Hebe, Dverdbrev eller ringe Jord, der formædelst dens lange Frøliggenhed fra EiendomsGaarden fielden har faaet Sjødste. Til at indløse denne Lød, til at bygge, anskaffe fornøden Boehave o. s. v. medgaaer gjerne Alt det, de i deres Tjenestetid kunne have erhvervet. Ofte er det ikke engang tilstrækkeligt. Heste kunne de aldeles ikke holde, stundom ikke heller Stude. De maae leie Gaardmandens Heste til Pløining, Kølens Drift og anden Kjørsel. Derfor maae de ikke alene give god Beværtning, men ogsaa erstatte denne Tjeneste ved Arbeide, og det sædvanlig paa en Tid, hvor de mindst kunne undværes fra deres eget. Saalænge Huuémån-

den og hans Hustru ere unge, raske og ikke have for mange Børn, kunne de mueligen, ved streng Sparsommelighed, erhverve sig forvelig Underholdning. Men naar de have en talrig Børneskole, naar langvarig Sygdom overfalder dem, eller naar de ældes, da er deres Lod høist beklagelig. De blive for det meste Sognet til Byrde. Det vilde derfor, efter min Formening, være meget ønskeligt for disse Egne, at aldeles ingen Lod maatte udparcelleres saa liden, at Beboerne ikke kunde holde Etude til Eiendommens Drift.

Uagtet Udskiftningen paa mange Steder ogsaa har havt heldig Indflydelse til at fremme et forbedret Agerbrug, saa er dette, enkelte Undtagelser fraregnet, endnu ikke Tilfaldet i disse Sogne. Man følger fædrene Skikke, holder fast ved fædrenearvede Jordomme. Agerdyrkningen i begge Sognene, er i Almindelighed, heel usuldkommen. De meest herskende Feil, som her fortjene at komme i Betragtning, ere: at man udpiner Jorden ved alt for mange Kiærve, at man forværver den ved ufornuftig Gjødskeblanding med Lyng, og at man ødelægger mangen brugbar Hedestsætning ved Aftebrænden. Rug, Boghvede, Byg og Havre ere de almindeligste Kornsorter. Rugen er reen og særdeles god til Brød, og vislykkes ielden. Den søges meget til Sæd. Boghvødens hvoraf gives 2 Tægter, Orsland- og Stub-

belands, er meget usikker. Den kan i gode Aar ringer, give 10 a 12 Fuld, men og undertiden neppe Lidscæden tilbage. Det sidste er især Tilfældet, naar Rettefrost indtræffer før Høsten, eller Regn i Høstetiden. Til Bygsæd er denne Egn Jordbund ikke stikket, undtagen i merglet, sid eller tord Hedejord. Bygget, som saaes i den sandige Mark, har ei den Størrelse, Bægt eller Godhed, som paa lerede Jorder. Sandmarken er ei heller beqvem til Havresæd. Denne ansees med Jøse for at udvæne Jorden. Det Lidet, der saaes, er en Blandingsart af sort og græs Farve, der har lange Spidser.

Sædesfølgen i den østre Deel af Waarsbasse Sogn er almindelig denne: 1) Grønlands Boghvede, 2) Rug, hvortil gjødes, kaldet Mynsterug, 3) anden Kjær Rug, 4) Stubbelandts Boghvede, 5) Tredie Kjær Rug, 6) Havre, dog ikke almindelig. Byg og Havre saaes i merglet Jord. De, som ikke have Mergel, bruge samme Sædesfølge, som i den vestre Deel af Sogsaet, nemlig: 1) Gjødebyg, undertiden i en heel Indtægt, undeertiden kun i den halve, og Boghvede i den halve, 2) Rug, 3) Rug, 4) Stubbekants Boghvede, 5) Rug eller Havre.

I Heinsvig Sogn saae de fleste først Byg i grøn Jord, som gjødes, derefter 3 til 4 Rugkjærve, ja vel endog en Harekjærve tilfist. Høitkenskabelst Sædesfølge der end vælges, saa et den, med Hensyn til Jordbundens ringe

Pærfæffenhed, aldel:8 urigtig. De 3 Kjarve
 Boghuede gjøre Jorden løs og aaben. Rug efter
 Ryg giver aldrig heldig Afgrøde. Den tredje
 Ruggjærv betaler sig ingeniunde, endnu mindre
 at faae Haare i fiette Kjarv. Derved bliver Jor-
 den i det første og andet Aar, løs, bevoxet med
 Rødgæs og i 3die Aar saa bundet med Qvikrods-
 der, Marie Sengehalm eller deblige, at Græs-
 ningen for bestandig bliver ringe og ussel. Det
 mangler ikke paa heldige Anviisninger til et for-
 bedret Agerbrug. Men Bonden ynder ikke gjerne
 Forandringer, med mindre han, ved Exempler,
 som falde ham lige i Dinene, overbevises om de
 heldige Virkninger af en modsat Dyrknings-
 maade. Dgsaa lader Meget sig heel vel læse, som
 ikke vel kan anvendes i det Praktiske. Saaledes
 er det f. Ex. ingen Tvivl om at Kartofler og
 Turnips jo ville, ved tilhørlig Behandling, sær-
 deles vel kunne lykkes i sandig Jord, og gjøre
 denne vel beqvem til Rug- og Byggsæd, ligesom
 der og i de aalede Kartofler og Roer vilde have8
 et herligt Foder til Creaturer, der blev saameget
 mere vigtigt, som Hedeboere sædvanlig have
 Mangel paa Høe. Men saalange intet mecha-
 nist Snille endnu har kunnet opfinde et passende
 Instrument til at ekskirpere Kartofler af Jorden,
 saalange vil det ikke kunne lønne Umagen for
 Bonden, der ikke holder flere Folk end høist for-
 nødent er, dermed at besaae en heel Indtægt.

Den Agerdyrkingsmaade, jeg efter min
 (2)

Erfaring, anseer for den meest passende paa
 disse skarpe Hebeegne, er fornemmelig følgende:
 Vil Hebeboeren tænke paa et forbedret Jordbrug,
 da bør han nøie undersøge sin hele Eods Beskaf-
 fenhed, for at efterforske, om der paa samme
 findes Mergel eller ikke; thi deraf afhænger
 Dyrkningsmaaden. Har Hebeboeren Mergel i
 Dverflødhed, ligger denne ikke for dybt skjult i
 Jorden, og han seer sig istand til at faa den opgravet,
 saa vil han meget kunne forbedre sin Tordeientome.
 Han inddeler da sin Eod i tvende Dele, hvoraf han
 vælger den høie, skarp eller sædvanlig forhen brug-
 lige Jnmark alene til Rug og Boghvede, og den si-
 dere, foldere eller endnu uopbrækkede morige Jord
 (hvorpaa her ikke høves Mangel) til Byg, Havre,
 Bitter, Hør, Hamp og Rødklever. Men før
 end nogen Jord indtages til Drift, bør nødven-
 dig alle jordfaste og andre større Steen opgraves
 samles og bortføres. Anseer man sin Jord for
 tjentlig til Pløining og Drift, saa fortjener det
 ogsaa at udryddes, som kan hindre dens heldige
 Dyrkning. Alle Steen kunne vistnok her ikke
 bortføres, de smaa gjøre maaske ogsaa mere
 Gavn end Skade, især paa Rugmarken, ved at
 dække den løse sandige Jord; men de større
 bør aldeles ikke findes paa nogen oelbyrket
 Mark. Hvad der fortælles om deres Kraft til
 at give Jorden Fugtighed, er kun Dovenskabs
 Undskyldning. Naar Hebeboeren har bortryd-
 det de skadelige Steen, dyrker han sin egentlige

Rugmark, efter min Formening, bedst i denne Orden: 1) Boghvede, 2) Mynterug, 3) at den Kjær Rug, hvorefter Jorden udtægges med en Blanding af Raigræs, Havregræs og hvid Klesver, og hviler i 4 Aar. Den første Pløining til Boghvede bør være grund, og skeer bedst om Sommeren, hvis Jorden kan undværes fra Grønsning. Den anden Pløining bør være saa drb, som Grundlaget tillader, og skee i Slutningen af April. Derefter henligger Jorden til Slutningen af Mai, eller vel endog lidt længere, hvis Nattefrosten ei er ophørt, og overhæves nu stærk med en Jernharve, for at udrydde det Ukraut, det muelig kan være opløbet, før den tilsoes. Efter Saaningen harves kun lettelig. Men naar Boghveden er opløben, bør igjen harves temmelig stærkt, især i en saadan Jord, hvor Ugertaal (Kiddike) kan befrygtes at ville fremkomme. Efter sidste Overhørdning opsamles de Steen, som kunne være opløiede, lægges i Dyngen eller Kernerne, og bortføres ved næste Pløining. Rugen bør saes saa tidlig som mueligt, isærdeleshed anden Kjær Rug, i det seneste før Michelsdag. De foransførte Hoderurter ere fortrinlig skikkebe til stærke Jorder. Raigræs og Hvidtle, ver ere almindelig bekjendte; men Havregræs, hvis rette Navn skal være blød Heire, findes kun dyrket i Wenshyssel, hvor det først blev indført af min Svigersfader, den ærkede Provst Worm i Sngstrup, en af sin Egn's største Landmænd.

(2*)

Ræsten alle Beboerne i hans forrige og tilgrændsende Sogne, som have sandmuldede Jorder, udlægge nu deres Aagre med disse Græsarter, og spore deraf de heldigste Virkninger. De slaas første Aar som Høe, og give 2 til 3 Aar derefter hyppeligt Græs. Erfaring har tilstrækkelig lært, at dette Blandingsfrø, som bedst slaas i Åvenerne, lykkes meget vel paa skarpe Egne. Dersom denne Dyrningsmaade kunde blive almindelig paa den egentlige Rugmark: dersom det prifelige Landhuusholdningselskab eller andre Fædrenes Lands Benner vilde bidrage dertil ved kraftig Dyrkning, saa er jeg forvisset om at vore Hebeegne ville faae et aldeles andet Udseende. Endnu maae jeg tilføie dette: Dersom Hebeboeren har saamegen Overflodighed af Mergel, saamegen Lid tilovers, og er saa vel forsynet med Folk, at han kan føre 100 Læs godt Blaaleer, pr. Ld. Land, paa sin Rugmark, før den indtages, saa vil han deraf spore udmærket heldige Virkninger. I dette Tilfælde kan han gjerne, naar hangjødene godt till Mynterug, saae Spergel efter anden Kjær Rug, hvis han ønsker det, og derefter Havre med ublagt Græsfrø.

Den øvrige Lod, som kan kaldes Mergelslandet, besaaes efter Merglingen, først med Boghvede, for at skjærne Jorden, derefter med Havre uden Gjødning, derpaa Byg, Hør eller Kartofler, hvortil gjødes, atter Byg og tilsidst Havre, som udlægges med Rødklever, hvorpaa

Jorden hviler i 3 a 4 Aar. Ved saaledes at behandle nogen Hedejord, som allerede var opdyrket af min Formand, har jeg avlet hyppelig Hør, Vikkehavre og Kvever, som kun havde den Feil, at det gik i Veie. Bønderne her i Sognene opdyrke aartlig mange Ld. Hebeland med Mergel, men de staae i den falske Formening, at Mergel ene og alene skal gjødske Jorden. Mange udpine derfor Jorden med 7 a 8 Halme, og ødelægge dem derved for deres Efterkommere. Dgsaa sørge de ikke tilbørlig for at aflede Vandet ved Grøfter, som ved siid Mergelland er ganske fornødent.

Men denne Dyrkningsmaade kan kun finde Sted i de Byer, og paa de Steder, hvor der haves Mergel. Hvor denne ikke haves, og ei kan findes, der er det mere vanskeligt, at foreskrive en heldig Dyrkningsmaade. Byg og Havre burde egentlig aldrig saaes i Rugmarken; men til Huusholdning, til Hestefoder, til Magazinkorn, da dette paatrævedes, kunne de dog ikke undværes. Hebedøeren er altsaa nødt til at saae meer eller mindre af disse Kornarter. — Til de fleste Gaarde ligger gjerne en Løst med temmelig god Jord. Dersom denne er saa stor at deri, foruden Kartofler og Hør, som der almindelig saaes, kan avles det fornødne Byg og Havre, saa var dette meest at tilraade. Men er dette ikke Tilfældet, saa holder jeg for at denne Drift fortjener at anbef

fales: 1) Boghvede, 2) Bjødebjerg, 3) Rug, udlagt med Spergel, 4) Spergel til Høe, 5) Rug eller Havre med Græsfrø, hvorpaa Jorden hviler i 4 a 5 Aar. Boghvede er, efter mine Tanker, den bedste Sæd paa skarpe Jorder til første Kjærv og at foretrække for Brak. Saa mange Pløininger og Færvinger, som især heel Brak kræver, taaler den løse sandige Jord ikke. Byg lykkes langt bedre efter Boghvede end i grøn Jord. Vel er Rug ikke at anbefale efter Byg; men dette vilde ikke lykkes efter hiint, og for Nødvendigheden maa ofte meget opføres. Spergel (Gjær, Hom) kan ikke noksom anbefales paa skarpe Egne, som ikke have Mergel. Det er en ypperlig Foderurt, naar den hjerpes vel; thi den kræver megen Beiring. Man gjør derfor bedst i at høste den, som det kaldes, paa Skaar, og ikke strax opbinde den i Stuver. Hvor der ei findes Mergel, lykkes Rødkleveren ikke, men i merglet Jord, om den endog er sandig, fremkommer den villig.

Hør saaa mange Noget af til eget Brug, men Høp ikke. Naar godt tydst Hør kan erholdes for taalelig Priis, staar jeg i den Taale: at Hedeboeren hellere bør købe disse Handelsplanter end saae dem i sin Jord, som i Almindelighed ikke er stikket dertil. Kræves med det besværlige og tillige kostelige Arbeide

er Udbyttet kun lidet. I merglet Jord tykket
Herren vel.

En anden betydelig Feil, som disse Sog-
nes Beboere, især i den vestre Deel af Baars-
høje Sogn, og næsten hele Heinsvig Sogn,
gjøre sig skyldige i, skeer ved Gjødnings-
Formerelse. De samle nemlig en stor
Mængde svært Lyng og Lyngsaier (flade Lyng-
støv) til Træk, der nedtrædes i Gaarden, og
om Vinteren blandes med Møget, dog saaledes
at dette udgjør den mindste Bestanddeel. Denne
saaledes blandede Gjødsel udføres nu tidlig om
Forsåret, allerede ved Pedersdagstider, ofte
ganske frossen paa de indtagne Acre til Lyng,
og ligger udsat for skarpe Forsårsvinde og Søs-
len indtil midt i Mai, da det først spredes og
nedpløies. Uagtet Erfaring lærer, at denne
Gjødsel umuelig kan være sammenbræmmet:
at det ikke kan være andet end, at de store
uforraadnede Lyngvinde ja maa gjøre Jorden
endnu mere løs og aaben: uagtet Afgrøden
bliver kun yderst tarvelig, og Jorden om saa
Lar springer med Lyng, samt Græsningen der-
efter bliver overordenlig ringe, saa falder det
dog heel vanskeligt for de fleste Beboere at af-
staa deres fædreearvede Skikke. Dersom
denne Gjødsel henlaae, i det mindste til Efters-
året eller til næste Lar, og udførtes til Rug
paa noget løs, sandig Jord, saa kunde den

maaſtee fiſte nogen Kyſte, men ikke paa den egentlige eller bedre Rugmark. At udføre Gjødſten aldeles ublandet paa Rugmarken i diſſe Egne, vilde ieg ikke tiltraade, men den bør forøges, dog med fornuftig Sparſomhed, ikke med Lyng, men med 108 Mor, gammelt Leer, gamle Diger, Tørveſmul, Tørveaſke, og iſær om det høves med Mergel. Naar dette Lagviis amalgameres med hinanden, før Somervarmen begynder, og Møddingen derpaa tilbækkes med Græſtøv, ſaa har man om Eftersåret en ypperlig Gjødſte for Rugmarken.

En tredie Feil, ſom begaerſ i diſſe Egne, er en ufornuftig Hedeovdyrkning ved Aſkebrænden. Man afbrænder nemlig Lyngen af et Stykke Jord, ſom ſkal indtages til Dyrkning. Man fælder det, lader det ligge halvanden til 2 Aar, afgraver nu ved Siden deraf en tilſtrækkelig Mængde Hedetøv, ſom brændes, gjøder det med Aſken, og beſaer det med 4 a 5 Rugkærre efter hinanden. Den førſte Rugkærre er fortræffelig, men den anden kan neppe lønne Umagen, og de øvrige endnu langt mindre. Nu overlades Jorden til ſig ſelv. Græs vøxer ikke paa ſlig forbrændt Jordsmon. Lyngen indfinder ſig om ſaa Aar, og ſaa vel denne Jord, ſom den, hvoraf Aſketøvene ere gravede, bliver for bekendtig ubrugbar. Deſuden øftommer ofte Hedeild ved Uforſigtighed med Aſkebrænde

den, hvorved mangen brugbar Hedeafgrøning
udelægges.

Hedejord, som indtages til Dyrdyrkning,
er enten hoi, storsandig, eller kold morig Jord.
I begge Tilfælde bør den mergeses, hvis Mergel
haves, gjødes og behandles som Indmarken,
naar det paa nogen Maade er mueligt. Men
dersom Mergel ikke haves, dersom Gjødslen ei
vel kan undværes eller Hedejorden er langt fra
liggende fra Eiendomsgrunden, da staaer jeg i
den Formening, at denne Dyrdyrkningsmaade kan
ansees for ganske yodelende: Naar den sædvede
Jord i tilbørlig Tid har lagt til Forraadning,
saa belaaes den tidlig om Foraaret med en Blans-
ning af Gjør og Boghvede, der nedpløies om
Sommeren, naar de staae i fulde Blomster. Er
denne Blandingsfæd tykkest vel, som sædvanlig
sker i gammel udhvilet Jord, saa vil efter den-
ne Gjødning kunne avles en temmelig god Rug-
kjær, som udlægges med Svergel, der det an-
det Aar tjener til Høe. Imidlertid seer Hede-
boeren at tilveiebringe i Nærheden en tilstrække-
lig Mængde løs Mor, eller lader (som endnu er
bedre) et Antal Mortør, ikke Sandør, brænde,
som om Efteraaret udføres paa Stubben, hvort
Rugen nedpløies, og udlægges med Raigræs og
Havregræs. Denne Rugkjær vil blive fortrin-
lig god og Græsning sikkert ikke udeblive. Naar
Jorden efter 4 Aars Hvile igjen optages til Dyrd-
yrkning, bør den nødvendig gjødes og behandlet

som anden Rugmark. Dette gjælder om høi Hødebund. Den kolde morige Jord derimod, som ikke kan mergles, bør pløies med brede, dybe Furer, der, naar de tilstrækkelig ere tørrede, brændes til Aske, som nedpløies saa hastig som mueligt, og gjødsler Jorden særdeles vel til Byg og Havre. Jo dybere Møren er, desto bedre. Er Jorden sid, bør Vandet afledes ved Grøfter. Hvad deraf opkastes, kan ogsaa forbrændes til Gjødning. En saadan Jord bør, naar den igjen indtages, behandles vel, da den kan blive af megen Bigtighed for Hødeboeren.

En fjerde Feil, som Beboerne i Baarbasse Sogn gjøre sig Skyldige i, er: Mangel paa Hegn og Fred. Her haves den ypperligste Feilighed til Steendiger. De findes ogsaa om Haver og Toster, men ingensteds til Hegn paa Marken. Fra Mortensdag til Maidag haabes, i det mindste i min Embedstid, ingen Markfred. Faar, tildeels ogsaa Ungkreaturene vandrede i hele Flokke fra Mark til Mark, og havde nogen ublagt sin Jord med Klover eller Græsfrø, saa oversalbt de usfortøvet denne med deres graadige Tand. Uberegnelig er al den Skade, som Mangel paa Markfred har voldt den virksomme Agerdyrker. At nu den sidste udfomne Anordning maatte afværge de store Hindringer, som derved ere bleve lagte i Veien for et forbedret Jordbrug! og at = jeg! tilføier dette = de høie Mulder ikke

maatte friske Tadsfro Naboer til at benytte sig af
 au tiden Forsigtighed til egennyttig Fordeel.]

I Heinsøvig Sogn holdes derimod, ved sæls
 keds Overenskomst, Fred overalt, og har saales
 des, i mange Aar fundet Sted.

Saauange Feil begaae Beboerne i disse
 Sogne v. d deres Agerdykningsmaade, saa lide:
 fø:oe de for at forøge deres ringe Jords Frugt-
 barhed, for at forbedre deres usle Græsning.
 Naar man ser Creaturerne tvære paa Agrens
 om Sommeren, skulde man troe, at de lede siens
 fyltig Mangel, og maatte nødvendig forarmes.
 Men dette er dog ikke Tilfældet. Dvæget er sæd-
 vanlig i temmelig god Stand; thi Beboerne
 have megen Omhu for deres Creaturer. Enhver
 Gaardmand holder, i Almindelighed, kun to
 smaa Heste, som de pleie vel, og ere meget staas
 nende over. De, som have mindre Gaarde, og
 Huusmænd holde kun Stude, hvorved Arbeidet
 ogsaa ganske vel, sjønt langsomt, kan bestrides.
 Til at sælde stenig Jord maa man endog fore-
 trække Stude for Heste, men at pløie med Heste
 og Stude samlede, som Beboerne her bruge, er
 ligesaa naturstridigt, som uhenfigtsmæssigt. At
 Kiserne ere i saa taalølig Stand og afgive saa
 meget Mælk at et ikke ubetydeligt Quantum Smø-
 kan sælges fra disse Sogne, hidrører fra den gode
 Kinterøgt. Sæden bliver aldrig reen ostorkfen,
 Meget Korn gives Creaturene til Driib. Dec

vilde sikkert fra disse Sogne kunne sælges mange Tønder Korn af forskjellige Slags, som nu fortares af Creaturene, dersom Enhver, som har Mergel, vilde bruge den paa en fornuftig Maade, og alle vilde beslitte sig paa passende Foderurters Dyrkning.

Agerdyrknings Redskaber, Høstemaade, Vinterfodering, Faacart o. s. v. ere de samme her, som sædvanlig finde Sted i Vestregnen. Man finder god Underretning derom i Professor Begtrup's Beskrivelse over Nørrejyland. 1 Bind.

I Hensyn til Havevæsenet udmærke disse Sognes Beboere sig fremfor mange Indvaanere i bedre Egne. Bistnok kunne Frugts træer her ikke lykkes. Dertil er Himmelegnen for ugunstig, da Vestenvinden saa ubændret øver sit Herredømme, og Jordbunden ei heller tjenlig formedelst Aflens Nærhed, men andre Træer af vædlere Slags, saasom: Hylde, Hessel, Ron, Birk, Bøveræst og tildeels ogsaa Piiil findes i flere Haver. Og saa Ribs, Stikkelsbær, Slaaens torn, Hindbær og Roser ere ikke ualmindelige, ligesom Urter og Jordbær vel kunne lykkes. Af Skjoldenurter saaes ikke alene Grønkaal (endstjændt Haven, efter Egnens Talebrug, bærer Navn af Kaalgaard) men ogsaa Gulerødder, Pastinacker, Kummen, Peterfille, Kaalrabi, Løg, Peberrod o. s. v.; og bliver Afgrøden deraf, især i vaade Aaringer, meget god. I Præs

Stegaardens rummelige Have og i en tilfjæbt Luft, kunde jeg i min Embedstid, ikke alene aale de samme Kjøkken- og Madurter (Blomkaal undtagen) som i bedre Egne; men havde ogsaa i et Blomsterqvarteer, sønden for Baaningshuset, en Mængde forskjellige tilbeels sieldne Blomster, som vare dobbelt behagelige i denne ublide Egn.

Mod Jordlopper har jeg, efter flere forsøgte Forsøg, fundet følgende Middel probat: Paa Hyldeblade gyses Foghedt Vand; dette affies sprøites om Middagen, naar Solen skinner, paa Bedene, og udrydder hine Skadebyr. Derimod veed jeg aldeles intet Raad, hvor gjerne jeg end ønskede af vide det, mod saakaldte Gaasfluer, der her ere meget ødelæggende, især for Urte- og Jordbær-Beder.

Bondens Forfatning, som Bonde betragter, er i disse Sogne, i Almindelighed temmelig god. Alle Beboere, 4 Fæstebønder og Colonien fraregnede, ere Selveiere. Ogsaa ere de selv begge Kirkerne. De fleste have og kun lidet Hartkorn at svare Skat af. Ligesaa ere de ved Sognenes lange Afstand fra nærmeste Kjøbstæder, fritagne for mange Byrder og Afgifter, som hvile paa bedre Egenes Beboere. I Tilfælde af Fourage-Paarævning forskaanes de for at levere Høe og Halv. Udi min Embedstid gaves enkelte Gaardmænd, som søe Rigsbankforord-

ningen udkom, havde flere tusinde R. D. G. paa Rente. De under Krigen herstode høie Priser paa Rug, Creaturer, især Stude, samt Uld, Smør og Honning, som ere de vigtigste Artikler, der herfra afsendes, havde betydelig Indflydelse paa Formuens Forøgelse, ligesom ogsaa Velstanden meget er tiltaget i de Byer, som have Overflodighed af Mergel. Men i de senere Aar skal, som jeg erfarer, Ponden være som næsten overalt, være aadret tilbage. Bygningerne især i Baarbasse Sogn, ere temmelig gode. Næsten ved hver Bye ere smaa Tegloone, hvor der kan brændes 5 til 6000 Steen. Leer og Sldebrændsel dertil have i Overflodighed. Det koster altsaa kun Arbeidet. Hvo der bygger af Mrt, bygger bestandig af Grundmuur. Saaltes der ere alle 4 Længder i den store Gaard Skjodesberg og næsten alle Bygninger i den gode Bye: Hittinge, begge i Baarbasse Sogn, ganske af Grundmuur. Forresten have næsten overalt, i det mindste i Waaningshusene, Tavlemuur med brændte Steen. Husene tækkes med Lyng, der vel i Begyndelsen, før end det overtræktes med Mos, ikke yder noget behageligt Syn; men ansees for i Varighed og Varme at overgaae Palmeslag. De fleste Gaardmænd af de mere velhavende have i deres Storstue en Jernkalkelovn, Kjelgulv, Vinduer i Treramme, 2 Alkovefenge til Kremmede, og godt suffisant Bostab. I deres daglige Værelser have de aabne Kalkelovne (Eo

miner) hvori Maden ogsaa laves. Om Winterens
hjelpse de Fattige sig for det: mest med den
Lysning, som Hysklyner afgive.

I det daglige Liv er Bondens Leve maade
meget tarvelig. Deres Brød er meget godt, men
Oliet kun ringe. Dog bruge alle her Humle.
aldrig Malurt. Boghvedegrød, Kartofler og
Fleest ansees for deres kjæreste Spiser. Ved de-
res høitidelige Samqvem hersker derimod
mere Overdaadighed. 6 til 8 Retter ere da tem-
melig almindelige, ligesom ogsaa Brændeviin
da maa have i Overflødighed. Den skjønnes
ved saadan Leilighed bestandig i Sølvbægere,
hvoraf et gjerne findes i enhver Gaard. Ved
saadanne Samqvem faae Gjæsterne ogsaa Kaffe,
som her kaldes en Koppe Vand. Uagtet der ved
deres Gilde ikke maa spæres paa Brændeviin.
der endog iblandes Kaffe, under Navn af Kaffe-
punsch, som for Uvante er en affkyelig Drik, saa
hersker dog god Orden og anstændig Frthed. En
Beruset vilde paadrage sig alles Gjæsternes For-
agt. Hvor bekosteligt endog et saadant Gilde
fyndes at være, saa er det dog ikke ødelæggende,
da enhver Familie medbringer, som det her kal-
des, Send, d. e. Foræringer af Æg, Høns,
Smør &c. og betales desforuden Penge for deres
Plads. Efter Maaltidet bliver ved Brølupper,
undertiden ogsaa ved Barseler, dandset. Og de
dandses her temmelig godt. Ungtingen svinges

Angvæn med en Raffhed, en Ecthed og Tact-
fasthed, endog i vanskelige Loure, som ofte
har vakt min Beundring. Den fæle stormende
Vals er ogsaa trængt i disse Boliger; og dans-
de Unge den gjerne og med Færdighed. Mand-
folkene ere, i Almindelighed, her høie, velvorne
og smukke. De have en Anstand, en Frimodig-
hed i Udsærd og Samtaler, som er meget anbe-
fælsende. Den forrige Krigscommissair Hr. Oberst-
lieutenant v. Heinen gjorde derfor engang ved
Besøtionen den ikke ugrundede Bemærkning, at
Mandsfolkernes Høide, Eljshed og Anstand ofte
kaacr i omvendt Forhold til Egnens Beskæf-
tenhed.

Bondens Klædebragt er simpel af hjem-
megjort Løi, forarbejdet med egne Hænder.
Dog klæder det mændlige Kjønn sig med langt
mere Smag end det kvindelige. Snittet paa
hines Klæder er i Almindelighed efter Moderne
i Kjøbstæderne. 1 eller 2 Ure med Sølvklæder
ansees Tjenestekarlene for en nødvendig Prydelse,
ligesom ogsaa store sølvbeslagne Tobakspiber.
Til Sorg og til Altergang bære de fleste Mænd
og alle Koner sorte Klæder. Den nærmeste Faa-
milie af det kvindelige Kjønn, har ved Liigfærd,
Elsk for Dinene. Ved Indledning efter Bæ-
selfærd ere alle Mødre klædt i Sort. Sielden
sees Damast- eller Silkeklæder. Men de vel-
havende Koner have alle Cheniller. Deældre
bære paa Hovedet Fløielshyfer. De yngre Piger

et Slags Hatte, kaldet Feldthatte (fra Christianiældt) af sort Taft. Til daglig Færfel have de alle Feldthatte.

Folkelønnen i disse Sogne er meget høi. Nærheden af Slesvig, her uegentlig kaldet Holssteen, lokker Fleerheden af Karle, endog unge Huusmænd med smaa Lodder, som ere frie for Krigstjeneste, og mangfoldige unge Piger ud til hine Egne, hvor de bestandig lønnes med nye Penge, som det en Tid her kaldtes, d. e. med Klingende. Denne Udvandring, som meget lestes ved de aarlige Folkemarkeder i Eolding og Ribe, har særdeles ubehagelige Følger for nærværende Egnens Beboere. De Tilbageblivende, som tage Tjeneste hjemme, fordrer samme Løn, som de, der tjene ude; og da de gamle Sedlers Værd, ved Coursens flotte Forfatning saa overordentlig forringedes, at man af enhver Bondes bregt idelig fik at høre, at en Seddel gjeldte kun for 2 fl. , saa steg Folkelønnen, i de sidste Aar under Krigen, til en frygtelig Høide. Denne Udvandring af unge Piger har tillige for Sædeligheden saare skadelige Følger. Fiern fra Forældre Familie og Venner, overladt til sig selv i fremmed Egn, udsættes den unge Pige let for farlige Friskelser for hendes Dyd og Ufrydighed. Dagsaa vender Unglingen sigden, ligesaa usvæket paa Sjæl og Legeme tilbage til det Fædrene Hjem, som han forlod det.

En meget almindelig Skik i disse Egne er

(3)

Aftægt. Naar nemlig Selveiergaardmanden, tildeels ogsaa Huusmanden med større Løbder, ønsker at overdrage en Søn eller Datter sin Gaard, for at disse betimelig kunne gifte sig, bestinger han sig, for sig og sin Hustru, ved Gaardens Aftrædelse en Ko og visse Faar græsset og fodret, en aarlig Afgift af et bestemt Quantum Rug, Malt, Bryn, Fjæst ic. og en vis Pengesum; desuden visse Fag Huus, som skulle vedligeholdes, fri Ildebrændsel, fri Befordring til Mølle, fri Begravelse med Eigprædiken og Gildet. Døer den ene af de Gamle, nydes kun det Halve af Kornvarene. Over Aftægten opsættes en Contract, der tinglæses og protocolleres, som et vitteligt Gjældsbeviis. Saalænge sig Forening er frivillig Contract mellem Fader og Børn, lette de Gamle Byrden for de Yngre, ved at forrette Arbejde og gjøre hvad de kunne, uden Betaling. Men naar Aftægten ved Dødsfald kommer til at hvile paa fremmed Mand, der ved Gaardens Kjøb forpligter sig til at opfylde denne, og undertiden kan have 2 Aftægtshuse paa sin Gaard, saa ere disse Afgifter meget trykkende. Ogsaa skeer det vel undertiden, naar en Fader har flere Sønner, at den, han overlader Gaarden begunstiges for meget paa de øvrige Børns Beføstning. Imidlertid er Aftægt dog en meget nyttig Indretning, da derved færre Gamle falde Sognene til Byrde.

Uagtet Stedernes isolerede Beliggenhed læg-

ger næsten uovervindelige Hindringer for Skolevæsenets heldige Fremme, saa hersker dog i disse Eogne en temmelig udbredt Dyrkning. Videlyst spores overalt. Politiske Begivenheder og Fædrelandets Anliggender høres og læses i offentlige Tidender med megen Interesse. Ved deres Samkvem ere disse Gjenstanden for deres Samtaler, og man hører ved denne Leilighed mange endog vittige og skarpsindige Bemærkninger. Næsten hver Mand kan skrive, og alle Drengsbørn, saavelsom de allersfleste Piger holdes, efter Forældrenes eget Ønske, flittig til Skrivning og Regning. Den lange Tid, hvori det unge Mandskab var fraværende, har havt fordeelagtig Indflydelse til at vække endog de ligegyldigste Forældre til Iver for denne Sag. Med alt dette maa man ikke mene at Overtroen her endnu skulde være ganske udryddet. Nei, den øver endnu bestoværende sit Herredømme over mange, især af de Eldre. Hæx, Spøgelse, Gjengangere, Varsler &c. have endnu deres Forsvarere. Bonden er her, som andenstedes, uvilig til i Egnomsstilfælde, at søge til ordentlig beskikkede Væger. Han tyer hellere til Quaksalvere, de saakaldte kloge Mænd og Qvinder. Selv den byriske Magnetisme skal, efter Sigende, for nogen Tid siden være bleven anvendt af et bebrøget Fruentimmer, forskaaer sig uden Virkning for Patienter. Endog en duelig eramineret Hjordemoder, som boede i Waarbasse Bye,

(3*)

wilde Enkelte gjerne undbrage sig fra at bruge. Ogsaa Vaccinationen fandt i Begyndelsen mange Modstandere. Nogen særskildt Art af Døvtroee veed jeg ikke at have fundet her fremfor paa andre Steder. Dog have nogle den fixe Idee, som jeg ellers ikke mindes at have hørt, at naar en Gaards hund bliver over 10 Aar gammel, saa skal den, ved hvert Aar den lever over denne Tid, fratage Manden et Aar af hans Levetid.

Fattigvæsenet er i disse Sogne organiseret paa en hensigtsmæssig Maade. Der ydes, som rigtigt er, kun saa Pengebidrag; men deslo mere i Naturalpræstationer og forædlede Gødevare. De Fattiges Antal var i det Hele taget, i min Embedstid ikke stort. Ogsaa herved bemærkes samme Egenhed hos Almuen, som næsten overalt. Bonden yder villig sin Tribut til de Fattige, naar han kun ikke paalægges mere end hans Naboe, som han formener har lige Vilkaar. Han fører sielden Klage over, om han endog skal give temmelig Meget, naar Andre give det samme, og han ikke mere end denne eller hiin, som han sammenligner sig med. Men synes dette at være Tilfældet, da ytrer han og megen Utilfredshed. Fattig- og Skoleligningerne ere derfor nogle af de ubehageligste Bestillinger, man har bebyrdet Geistligheden med.

I saadelig Forstand fortjene disse Sognes Beboere for saavidt Berømmelse, som egentlig grove kvalificerede Forbrydere har ikke finde

Sted, ligesom ogsaa **Drukkenskab**, **Slagsmaal**, **Bindingspil** ere heel ualmindelige. Ogsaa kan man si heller andet end rose den **Flid** og **Bindskabelighed**, **Tarvelighed** og **Nøisomhed**, **Erbarhed** og **Uanfændighed**, som hæderlig udmærker **Stærheden** af dem. Men isørigt spores her samme **Charactertræk**, som næsten overalt betegne **Almuen**, saavidt jeg har haft **Veilighed** til at lære den at kjende, nemlig, foruden **Overtroe**, **Paaslaaenhed**, **Trættefjærhed** og **Egennytte**. Hvad **Bonden** anseer for sin **Ret**, lader han sig ikke fragaae; den vaager han ivrigt over. Men da hans **Rettsbegreber** stundom ere hdel vakkende, og han haardtackten forføgt sine eengang forudsatte **Meninger**, saa intvistes han let i **Uenighed** med **Andre** ligesaa paastaaende som han. Gives der nu i **Naboevnen** En eller **Anden**, der er bekjendt for et **Slags Lovkundskab**, er det endog en **Kabulist** eller **Fredsforstyrer** — **Bondens** ligemeget — ham søger han med **Glæde** til. Vil han tolke hans **Sag**, skrive **Klager** for ham om dette eller hiint, han lønner ham rigelig. Taber **Bonden** endog sin **Sag**, det smerter ham ikke. Han har dog faaet sin **Billie** frem. Hans **Bederpart** skal dog ikke, siger han, have faaet det for **Intet**. Som en **Følge** af denne **Egenhed** hos **Almuen** kan man og forklare den **Lyst**, hvormed **Bonden** hører og læser de **Kongelige Anordninger**. **Biskoler** ere de fleste af disse — jeg veed ikke om til **Almuens Gavn** eller **Glæde** — forfattede

en Form, som aldeles overflødig Bondens Fattesevne, f. Ex. Rigsbankforordningen, Sportelreglementet o. a. fl.; men selv dette giver dem Anledning til at betragte en Sag fra desto flere forskjellige Synspuncter, og kan, i enkelte Tilfælde, nære deres Trættelyst, især naar den kan vente Understøttelse af det afstyrlige Binkelskriverie, som er en af Almuens sande Plager.

Et andet Charactertræk hos Bonden er: Egennytte. Almuen har kun Die for det Sandfælige. At sve Dyden for sin egen Skyld, er for Almuesmanden kun en Chimære. Da han selv ikke lettelig gjør noget, uden at have en eller anden Fordeel derved til Hensigt, saa troer han det samme om Andre. Læber han da f. Ex. endog sin Sag, lad den end være uretfærdig, opfyldes hans Ansøgning ikke, er den end nok saa ufornuftig, Skylden søger han ikke hos sig selv. Nei, hans Bederypartihar, mener han, havt kraftigere Talsmænd, har vel endog overbudet ham. Man skal derfor ogsaa stedse høre, naar Bonden anmoder en Anden om en Tjensbesviisning, at han ledsøger sin Anmodning med denne Yttring: Jeg skal nok forskylde det. Han skal ikke gjøre det for Intet. Min Plan tillæber mig ikke at gaae videre i Detail. Det være mig nok at have udkastet disse, saa, her og i det Foregaaende, fremskillede Grundtræk. Skulde Noget videre vilke udføre disse, og give os en Characteristik over den jydke Almue, omtrent i Eghed med

den, vi have over den Nordfjellandske, da vilde et saadant Arbejde, forfattet med tilbørlig Sags Kundskab, læses med sand Interesse.

Med huuslig Vindskibelighed søger det quindelige Kjøn i disse Sogne, hæderlig at udmærke sig. Det er stedse syffelst. Den megen Uld, som her falder, giver dem Anledning til at forfærdige meget hjemmegjort Tøi, især Badmel, som de fleste lade stampe paa Møsten. Andre valge det selv. Ulden farve de med hjemmevovende Planter. Men i Mønsterne til deres Klæder vise de ikke synderlig Smag. Nogle Diger kunne være. Andre ernære sig af Skræbersyning. Det er beklageligt, at Egnens Ringehed ikke vel tillader Høravlens Fremme. Vel kjøbe de mere Velhavende et ikke ubetydeligt Quantum Hør til eget Forbrug. Men Linned have de dog i Almindelighed kun til tarvelig Fornødenhed. De Fattige og Tjenestefolk have sædvanlig uldne Lagener. Maaſkee deraf tildeels kanjudledes de Hudsygdomme, som næsten alle Børn og mange Vorne ere plagede af. Denne Roes for Vindskibelighed kan, uden for det egentlige Bondearbejde, ikke tillægges det mandlige Kjøn i Almindelighed. Udstrakte ved den aabne Skælføvn med Piben i Munden, hendsøse de fleste de lange Vinteraftener i unyttig Virksomhed. Noget kan maaſkee dette hidrøre deraf, at Egnen mangler Fiskerie og Skove, der pleier at fæste saadanne Egnens Beboere Anledning til

Beskæftigelse hjemme; men besynderligt er det, at Ingen har tænkt paa at indføre her det ellers i andre skarpe Egne brugelige Strømpebind. Materialier haves i Overflodighed, og Kunsten selv vilde let kunne læris ved et Par Udsendte fra Lynggaard Herred, hvor det bedste Arbejde af dette Slags forfærdiges. Dog gives ogsaa Udsættelser. Af Hestehuder snoe Nogle stærke, næsten uforgjængelige Hammelreer. Andre snoe Reer og Lømmestrenger af Evinhaar og Hestehaar, ligesom Andre forfærdige Halmløbe, Bisube, Solde, og flette Heste- og Studepuder af Siv. Da Eggen er aldeles træløs, saa har Bonden her ikke Færdighed i at bruge Vren. En Lømmemand er derfor til visse Tider nødvendig i enhver Gaard, saameget mere, som man sætter megen Priis paa gode suffisante Avlingeredskaber. Af de store holsteenke, stærkt beslagne og smukt malede Bogne, har enhver velhavende Gaardmand een.

En særegen Industriegreen i disse Sogne, er Løvs Forbrænding til Kul & Miler. En Mile holder gjerne 8 - 10 a 12 smaa Læs Klynne. Af ethvert Læs brændes 2 Ld. Kul. Disse Kul ere baade meget tienslige for Beboerne selv til at smedde ved, og assættes tilige med Ferdeel til andre Egne, især til Thy som ligger 6 Mile herfra. En anden Industriesgreen er Prangerie, hvortil Bondealmuen har særdeles megen Eyf. Stude, Evin, Ud

og Huder kjøbes og sælges idelig, stundom med Fort... ofte med Tab. For Sædeligheden og et forbedret Agerbrug har denne Handelsaand ikke fordelagtige Følger.

I Heinsvig Sogn befatte Nogle sig med sorte Potters Fabrication, som søres af et Par Grøndermænd til østre Egne, især til Hjen. Mange af disse og Egnens andre Producter afsættes ogsaa i det store Marked, som aarlig holdes, i Begyndelsen af August i Baarbassebye.

I religiøs Henseende fortiene disse Sognes Bedøere megen Berømmelse. De besøge Gudstjenesten overmaade flittig. Uagtet mange have 1 Mil og derover til Kirken, saa forsømme de dog sielden Guds Hus, naar Dei eller Beirligt ikke gjøre Hinder. De høre Prædiken med megen Opmærksomhed. De Bibelsprog, som Præsten lægger til Grund ved Brudevielser, Vigoprædikener, Vigtaler ved Graven, Indledningstaler ic. indpræntes i stadig Erindring. Den Klage, som høres fra andre Egne at Gudstjenesten forsømmes, er i Hedeegne, saavidt min Kundskab strækker sig, uanvendelig. Naastor tør jeg og anføre følgende som et Beviis paa disse Menigheders Receptivitet for religiøs Oplysning, at den evangelisk-christelige Psalmebog, ethalvt Aar efter mit Embedes Tiltrævelse, blev med eenstemmig Samtykke, uden mindste Hindring indført i begge Sognene. Af denne Agtelse for den udvortes Gudstjeneste hidrører formodentlig

ogsaa, for en stor Deel, den udmærkede Besøllie, som Hedeboeren viser inod sin Præst. Mange ere de Tjenestbeviisninger, som Præsten aarlig nyder af disse Sognes Beboere, ved Kjøbstæd- og Sognereiser, Løve- og Gjødslekjørsel, Pløining ic. der bør saameget mere paastjønnes, som Præsten ikke kan betinge sig eller fordrø disse, da der haves confirmeret Tjendeaccordt. Ogsaa gives til Huusholdningen mangt et Bidrag, især af Wildt. En ikke uvigtig Indtægtskilde for Præsten i disse Sogne haves ved Confirmanter. Foruden Penge ved Underviisningens Dphør, medbringe de Alle, i det Mindste 2 Gange, Foen, d. e. Foræringer af Høns, Smør, Æg ic. Ogsaa findes i disse Hedeegne en Stik Sted, som ikke er almindelig, hvor jeg ellers har opholdt mig, denne nemlig: at der til enhver ny Præst efter hans Embeds Tiltrædelse paa en særskildt Dag, bliver offret, som det hedder, til hans Præstekjole. Ligeledes bliver, i disse Sogne, intet Eiig jordet, uden denne Handling jo ledsages med Sigprædiksen over de mere Velhavende, og med Sigtale ved Graven over Børn og de mindre Formuende.

I antiqvarisk Henseende er ikke meget at anmærke om disse Sogne. At der i denne store Hedeafstrækning forhen paa mange Steder har været Skov, er allerede anført. At den

ældre Liber har været mere bebygget end nu, sees deraf, at der endnu findes kjendelige Levinger af Kirkegaarde, som have omhegnet tvende forhenværende Kirker, nemlig Røde- og Fittinge Kirke, hvoraf den ene fandtes ved Gaarden Umstok der forhen har været en Præstegaard, og den anden ved Fittinge Bye, en liden halv Mil fra Baarbasse. Endnu fandtes paa Heden en 3die Kirke kaldet Karbek i Egtved Sogn, hvis Kirkegaard endnu kan spores saavel af de tilværende Ruderer, som og deraf, at denne Plads bestandig er grøn, uagtet den overalt er omringet af Lyng. Det er ogsaa bekjendt at en vis Greve Rankau lod indføre mecklenborgske og lyneborgske Faar og Bøvre paa Randbøl Hede, hvor der vare 2 store Schæffrier i meget god Stand, der bleve ødelagte i Krigen's Tid 1658 = 59. Paa samme Tid ere ogsaa Sognene blevne øde, da Beboerne bortdøde af smitsom Syge, saa at der (som Hoffmann beretter) ikke i 3 Aar blev prædikaet i Randbøl Kirke.

Sønden for Baarbasse Bye, i Heden er et Sted, kaldet Jyngeovn, hvor der staaer mange Steen oprejste paa Enden, som formodentlig i Oldtiden har været et Tingsted. Egesaadanne tvende Steen, men mindre, findes sydvest og nordøst fra Baarbasse. Baarbasse Kirke er en Korskirke, stor af Bygning, og har Taarn (i Hedeegne en Sjældenhed), hvorpaa der har været Spiir. Af en Tavle i Kirken, hvorpaa alle Præ-

Her's Navne ere anførte siden Reformationen, sees at der i forrige Tider har været Præster, som have levet her i 33 = 36 Aar. Saaledes har det ikke været i senere Tider. I minere Tid end 60 Aar var jeg den 8de Præst. I følge Mainichens Hæandbog for Præster pag. 97, og Hoffmanns Fundatser er Sognepræsten for Vaarbasse og Grene (hvilket sidste Sogn indtil Aaret 1811 var forenet med hiint) tillagt af Kong Christian den 3die at nyde aarlig 3 Orter Korn, halv Rug og halv Byg af Vaarbasse og Grene Sognes Kongetiende. Efter Osterfons Glossarium pag 602, er en Ortug eller Ort Rug, i Syland og Fren, 10 Skjepper og en Ortug Byg 12 Eker. Hiin Gave kunde alfaa i nærværende Tider, ikke ansees for aldeles ubetydelig. Men da en senere Konge, jeg erindrer ikke hvilken, har sunderet begge Sognenes Kongetiende til Stiftsprovstiet i Rib, saa ansees hin ældre Donation, som derved annihileret, og kommer ikke Sognepræsten i Vaarbasse tilgode. Ligeledes er det ogsaa vittertigt, at ham i fordums Dage har været tillagt Forbrugen af et-betydeligt Stukke Eng i Beerst Sogn, men hvorledes denne Herlighed er fragaaet kaldet, er mig ubekjendt.

Donskund har forðum været en Herregaard; ligesaa Slaug, hvoraf Herredet har sit Navn. I en af Bjelkerne i Gaarden Slaug findes endnu tydelige Mærker af Sabelhug, som en

fiendtlig Soldat, i fordums Feidetid skal have indbugget.

I Aaret 1756 opstod i Kjøbenhavn et Selskab af over 120 Medlemmer, som i Actier vilde sammenslyde en Capital til de jydskes Heders Opdyrkning. Deres Forslag fandt ikke Bifald. Imidlertid opvakte derved den Tanke hos Regjeringen at faae dem opdyrkede. Til den Ende lod man 1759 ved Legationsraad Moritz, i Frankfurt am Mann, hørve Colonister fra det Darmstadtiske og Pfalziske til at etablere sig paa Randbøl Heide og Aalheden under Viborg Amt. Colonisterne bleve tilstaaede 20 Aars Frihed for Skatter og Tiender, Frihed for Udskrivning, Kongereiser, Indquartering og visse Reispenge. De ankom til Heiden 1760. Men de fornødne Foranstaltninger manglede til deres Modtagelse, af Bygninger og Besætning, som nu først maatte anskaffes. I Aaret 1762 havde Randbøl Heide 341 Personer. Endeel nye Colonister fandt sig misfornøiede, og omtrent den halve Deel forlod Landet 1765, og gik deels til Rusland, deels tilbage til Tydskland. De saa Tilbageblevne antog Landets Sprog, da der ei blev anlagt tydsk Skoler, og endnu i min Embedstid fandtes 2 gamle tydsk Mænd, hvorof den ene boede i Baarbass, den anden i Randbøl Sogn. I de Udvanbredees Sted nedsatte sig noale Danste, som søde Skatte- og Tiendefrihed i 20 Aar, men ei videre Hjælp. Colonisterne maa især tilskrives Kartoffelavlens Udbre-

delse. For nærværende Tid findes i Baarbasse Sogn:

1) Colonien Frederikshaabe (forhen kaldet Knurrborg) der bestaaer af 6 Gaarde, som ere udflyttede af Fælledskab. Af disse ligge 3 i Byen og 3 paa Udjordene. De sidste have af en forhenværende Colonie-Inspecteur, efter bekendte Mænd faaet følgende Navne: Wormskjoldsbøl, Sporonsgaard og Fromsfeier. Ved den nordre og vestre Side af Marken er anlagt 4 Husemandslodder, der bære Navn af Eolbjørnsens Leide.

2) Colonien Nævre Moltkenberg (forhen Skjoldberg) som bestaaer af 2 Gaarde.

3) Colonien Dver Moltkenberg der bestaaer af 2 Gaarde og 4 Huse.

Alle Colonierne's Agerjord er, i det Helt taget, kun maadelig, Englobden og Græsningen ringe. Dog er Deboernes Forsætning taalelig god, da de deels forhen have nydt mange Bøttelser deels endnu, saavidt mueligt, skaanes for enkelte Byrder, som, paalægges Kindre, og deels formodentlig (da de 20 Aars Frihed for længe siden er forløben) for bestandig blive fritagne fra alle Tienders Svarelse. Hele Colonien's Hattorn i Baarbasse Sogn er: 16 Td. 6 Skpr. 1 Fdkr. og tre sjerdedeel Alb. Deraf betaler Kongen i Refusion for Tienden, til Præsten og Kirkeeierne aartlig 9 Rbd. 3 Mk. Solv. Øvrigt har hele Colonien paa Randbøl Hede

baabe en Inspecteur, en Skovrider og en Planteur. Inden for de 2 sidste Mandes Virkefærd, ligger en Besaaening af Fyr og Gran paa den nordre Kant af Heden, som i Professor Begtrup's Beskrivelse formenes at love god Fremgang. Det har i senere Tider atter været paatænkt at udfinde Planer til de jydskes Heders Dydyrkning. Har man derved ogsaa villet tage Hensyn til Raadbøf Hede, saa skulde jeg, efter den Kundskab jeg har havt Leilighed til at erhverve mig om disse Egne, formene, det var langt mere hensigtsmæssigt, hvis der kunde sørges for, at de Ryserne tilgrændsende Strækninger, som allerede ere indtagne, eller af Beboerne selv bekvæmt kunne indtages til Dydyrkning, bleve behandlede bedre end sædvanligt fæer, end at tænke paa at indføre nye Antæg eller Nybyggere paa de vide, isolerede Hedestrækninger, der af Naturen ere saa stedmodertlig behandlede, at de vanskeligt, uden meget store Dyoffreller og Besøftninger, ville kunne gjøres dyrkbare.

Heinøvig formenes i Oldtiden (som er meget rimeligt) at have hedt Hedensøvig. Kirken er liden og uden Laarn. Utertavlen er istandsat 1740 af Etatsraad Eichtenberg, som og har ladet Stolene male. Paa Prædikestolein staaer de Julers Baaben med Aarstal 1692, og Christen Juul's Ravn til Donslund. Ved Annergaarden har forhen været et Springvand. I Heden ere nogle store Bækker, som kaldes

Hytterne, hvorunder løber en Strøm. I disse Hytter skal, efter gammelt Sagn, en Deel Bønder af Heinsvig, Grindsted og Andager Sogne, med Koner, Børn og Creaturer, fordom have skjult sig, i Feidetid, og ihjelslaaet nogle svenske Ryttere, som vilde overfalde dem. Ved Klinke har forhen været en kongelig Skole, som nu er henlagt til Heinsvig Skole, der ligger tæt ved Kirken. Sørgaard har Navn af 2 Søer i Nærheden, som nu meest ere tørre. I Moseene ere forhen opstaaede lange Fyrretræer med Rod, 7 til 10 Alen lange, som Bønderne have brugt til Bjelker i Husene.

Som Bilag tilføier jeg deels en statistisk Udsigt over alle Byers og Steders Navne, samt Antallet paa Gaarde og Huse i begge Sognene deels en Udsigt over Baarbasse og Heinsvig Præstekald, indrettet efter den Form, hvori jeg har havt ifinde at udgive en statistisk oeconomisk Haandbog, til Efterretning for ansøgende theologiske Candidater, som attraae geistlig Befordring i Nørre Jylland.

(a) Statistisk-øconomisk Udigt over Baarbæse og Heinsvig Præstebald.

Herred.	Sognelald.	Anfættelse Kbb. Søl.	Sognenes Hartloen			Gaarde.	Huse.	Sognenes An- sættel af Skat- tecommissionen pr. Ib. Hartf.	Herregaarde ei. andre fri Gaar- de i Sognene.
			Ib.	Skp.	Fbf.				
Staugø	Baarbæse	840	98	2	2	44	29	250	Ingen.
	og Heinsvig		47	5	3	21	27	250	

(b) Statistisk-øconomisk Udsigt over Baarbasse og Heinsvig Præstekald.

Navn	Præstegaardens					Præsten har					Kaldrettsig- hed bar
	Hærforn			Areal Tb. Rb.	Ansæt- telse pr Tb. Rb. Rbb.	Lænder.	Enge.	Brænd- sel.	Andre Her- ligheder.	Bor- der.)	
	Tb.	Stp.	Fbkr.								
Baarbasse p. Goding	3	2	2	44	50	Efter Kon- gelig con- firmeret Kes- cord 4 Stp. Rug pr. Tb. Hærforn.	Til 7 Læs ringe Roses- høe.	meget gødt, til Dver- flødig hød.	Refusion for Lænde- afgiften af Colonien 9 Rbb. S. B.	Enkes- pen- sion. 5 Tb. Rug og 16 Rb. S. B.	Kon- gen.

Statistisk Udsigt over Byer, Gaarde og
Huse i Baarbasse og Heinsvig
Sogne.

Sogn	Byer og Stæder.	Beel-	Halt-	Huse
		gaar- de over 3 Td. Part: torn.	gaar- te over 1 3 Td. Part: torn.	eller Beel- stæder under 1 Td. Partte
Baarbasse.	Baarbasse . .	4	7	7
	Kongtenberg .		1	3
	Hollund . . .		1	5
	Rebel		7	4
	Wocsgaard . .			1
	Donslund . . .	1	2	
	Misshol	2		
	Boldersbøl . .		1	
	Almstot	1		
	Østerovig . . .	1		
	Skjoldberg . .		1	
	Slang		1	1
	Kittinac		4	2
	Frederikshaabe		6	4
Redre Møllenb.		2		
Heinsvig	Døre Møllenb.		2	4
	Trøskund . . .		4	
	Gilberg		4	
	Kiink		3	1
	Søegaard . . .		1	
	Donslund Møl.		1	
	Fiskerhusene .		1	1
	Daugaard			1
	Lundgaard . . .			1
	Egeberg			1
	Sønderborg . .			1
Fugdal		1	4	

Sogn	Bøer og Stæder.	Heels gaar: de over 3 Ib. Part: forn.	Halvs aar: be over 1 til 3 Ibr. Prifr.	Huse eller Boes: stæder under 1 Ld. Partf.
Heinøvig	Catherineberg .			2
	Riishøi			1
	Boling			2
	Bingborg			2
	Nørborg			1
	Sellingdal . . .			2
	Klodhøi			1
	Kasthøi	1		
	Heinøvig		5	6

